

سیاست جنایی جمهوری اسلامی ایران در جرائم سایبری با تأکید بر ویژگی‌های خاص این جرائم

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۱۰/۲۰

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۱۲/۱۴

امیر وطنی *

حمید اسدی **

چکیده

پیشگیری و مقابله با جرائم، محور اصلی سیاست جنایی هر کشور محسوب می‌شود که برای تحقق آن، از ابزارها و امکانات مختلفی در انواع مهم سیاست جنایی تقنینی، قضایی و مشارکتی بهره‌برداری می‌گردد. با گسترش فضای مجازی و بهره‌برداری افراد از رایانه و اینترنت و امکان وقوع جرم علیه فناوری اطلاعات، تدوین سیاست جنایی مناسب علیه جرائم سایبری از اهمیت بسزایی برخوردار است. سیاست جنایی تقنینی، وظیفه قانون‌گذاری در یک کشور است که در خصوص جرائم سایبری، قانون‌گذار در قوانین و مقررات مربوط، گاه به‌طور ضمنی و گاه به‌طور صریح به استفاده از تدابیر فنی جهت تحقق امنیت فضای سایبر پرداخته است که یکی از مهم‌ترین موارد آن، مصوبات شورای عالی فضای مجازی است. در سیاست جنایی مشارکتی، برای پیشگیری از جرم و مبارزه با آن از اسباب و وسایل مختلف دولتی و غیردولتی کمک گرفته می‌شود. یکی از طرق نظارت بر جرائم سایبری، توسط نهادهای مدنی و اشخاص و با مشارکت مردم که می‌تواند مصداقی از امر به معروف و نهی از منکر باشد و موجب پیشگیری از جرائم سایبری شود، مربوط به نظارت بر ورودی‌ها و خروجی‌هاست که سعی می‌شود از دسترسی اشخاص نفوذگر به اطلاعات مالی جلوگیری شود که از مهم‌ترین طرق آن، استفاده از رمز عبور در رایانه و نرم‌افزار ضد پایش است. در سیاست جنایی قضایی که در تصمیم‌ها و رویه‌های قضایی دادرها و دادگاه‌ها منعکس می‌شود، قوه قضائیه با رویکرد پیشگیرانه در خصوص جرائم سایبری با کمک نهادهایی مانند مرکز ماهر

vatani_amir@yahoo.com

* عضو هیئت علمی دانشگاه خوارزمی

hamidassadi90@gmail.com

** دانشجوی دکتری فقه و حقوق جزا دانشگاه خوارزمی (نویسنده مسئول)

(مرکز مدیریت امداد و هماهنگی عملیات رخداد) و مرکز آپا (مرکز آگاهی رسانه، پشتیبانی و امداد رایانه‌ای) و پلیس فتا فعالیت می‌نمایند.

واژگان کلیدی:

سیاست جنایی، جرائم سایبری، سیاست جنایی تقنینی، سیاست جنایی قضایی، سیاست جنایی مشارکتی.

مقدمه

در جهان امروز، رسانه‌ها با انتقال اطلاعات جدید و مبادله افکار و عقاید عمومی، در راه پیشرفت و تمدن بشری، نقش بزرگی را به عهده گرفته‌اند، به طوری که عصر امروز را عصر ارتباطات نامیده‌اند. رسانه‌های گوناگون اعم از دیداری، نوشتاری و شنیداری می‌توانند افکار و عقاید مردم را تحت تأثیر قرار دهند چرا که رسانه‌های نامحدود امروزی، نقش بسیاری در فرهنگ‌سازی و هنجارآفرینی در جامعه دارند. اگر رسانه به نحو صحیحی در راستای فرهنگ یک جامعه مورد استفاده قرار گیرد می‌تواند موجب القای سریع بسیاری از مفاهیم گردد و از وقوع بسیاری از معضلات و جرائم در جامعه پیشگیری نماید. برعکس اگر محتوای رسانه‌ها بدون هدف و کارشناسی تنظیم شده باشد، می‌تواند تأثیرات منفی بسیاری بر جامعه داشته باشد و حتی منجر به وقوع جرائم و انحرافات در جامعه گردد.

یکی از وسایل مورد استفاده عمده در جامعه کنونی، رایانه و به ویژه بهره‌گیری از اینترنت برای انتقال اطلاعات در فضای مجازی است. وقوع جرم علیه فناوری اطلاعات در فضای مجازی که با نام جرائم سایبری شناخته می‌شود، محدوده بزرگی از جرائم را دربر می‌گیرد که با توجه به استفاده گسترده اشخاص از فضای مجازی در امور مختلف ارتباطات تجاری، اقتصادی، فرهنگی، علمی، هنری، سیاسی و ... اهمیت دو چندان می‌یابد؛ از این رو، در سیاست جنایی جوامع، بر این مسئله و پیشگیری از وقوع و مقابله با آن باید توجه لازم مبذول شود.

با توجه به اهداف مذکور، سؤال اصلی در پژوهش حاضر آن است که سیاست جنایی ایران در خصوص جرائم سایبری جهت پیشگیری و مقابله با این جرائم

چيست؟ به نظر می‌رسد با توجه به اهمیت این جرائم، سیاست جنایی در این زمینه غافل نبوده و به بررسی این مسئله پرداخته است. در این زمینه هم در قانون‌گذاری، اقدامات قضایی و هم نقش نهادهای مشارکتی را می‌توان مهم تلقی کرد. برای بررسی این مسئله لازم است انواع مختلف سیاست جنایی در این مسئله بررسی شود. به همین سبب در این مقاله ابتدا مفاهیم جرائم سایبری، مفهوم و انواع سیاست جنایی به نحو مختصر بیان شده و سپس سیاست جنایی تقنینی، قضایی و مشارکتی ایران در جرائم سایبری به نحو مجزا بررسی خواهد شد.

۱. مفهوم‌شناسی

در ابتدا مفهوم جرائم سایبری و سیاست جنایی بیان شود تا شناسایی دقیق مفهوم اصطلاحی، بتوان محدوده بحث را مشخص نموده و وارد مبحث شد:

۱-۱. مفهوم‌شناسی جرائم سایبری

واژه سایبر از نظر لغوی به معنای مجازی و غیر ملموس و مترادف لغت «Cybernetes» است. سایبر از لغت یونانی «Virtual» انگلیسی معادل مفهوم سکاندار یا راهنما مشتق شده است. سایبر در زبان انگلیسی، پیشوند و در زبان فارسی پسوندی است که به کلمات جدید و امروزی متصل می‌شود تا به آن‌ها معنا و مفهوم دهد؛ به گونه‌ای که مرتبط با فضای رایانه یا برخط باشد. به عبارت دیگر، سایبر به مطالعه مکانیزم‌های مورد استفاده در کنترل و تنظیم سیستم‌های پیچیده اعم از انسان یا ماشین اطلاق می‌شود. سایبر در فارسی به مجاز و مجازی ترجمه شده است؛ اما این ترجمه گویای دقیق این واژه نیست زیرا محیط سایبر محیطی است حقیقی و واقعی نه دروغین و مجازی و فقط به شکل مادی و ملموس احساس شدنی نیست و این نکته کافی نیست که به آن مجاز و مجازی اطلاق شود (پرویزی، ۱۳۸۴، ص ۳۸). اما سایبر در اصطلاح به همه محیط‌هایی گفته می‌شود که اساس فعالیت آن‌ها بر مبنای پردازش و طبق سامانه صفر و یک کار می‌کنند. سایبر در زبان عموم مردم به غلط اینترنت نامیده می‌شود در حالی که اینترنت یک شبکه رایانه‌ای بین‌المللی بزرگ است که نظیر آن چندین شبکه بزرگ مثل یوزنت، تله نت و ... وجود دارد. تعداد این شبکه‌های بزرگ بالغ بر ۱۹ شبکه است (پرویزی، ۱۳۸۴، ص ۴۰).

اصطلاح فضای سایبر یا دنیای مجازی آنلاین، اصطلاحی است که نخستین بار توسط ویلیام گیسون^۱ با عنوان نیورومانسر در سال ۱۹۸۴ مورد استفاده قرار گرفت. فضای سایبر در این تعریف، شبکه‌هایی است که از طریق شاهراه‌های اطلاعاتی مثل اینترنت به هم وصل هستند و تمام اطلاعات راجع به روابط افراد، فرهنگ‌ها، ملت‌ها، کشورها و به‌طور کلی هر آنچه در کره خاکی به صورت فیزیکی و ملموس وجود دارد، در این فضا به شکل دیجیتالی وجود داشته و قابل استفاده و دسترس کاربران بوده و از طریق رایانه، اجزای آن و شبکه‌های بین‌المللی به هم مرتبط باشند.

در زبان فارسی، فضای سایبر در معنا به مجموعه‌هایی از ارتباطات درونی انسان‌ها از طریق کامپیوتر و مسائل مخابراتی بدون در نظر گرفتن جغرافیای فیزیکی گفته می‌شود. یک سیستم آنلاین نمونه‌ای از فضای سایبر است که کاربران آن می‌توانند از طریق ایمیل با یکدیگر ارتباط برقرار کنند. بر خلاف فضای واقعی، در فضای سایبر نیاز به جابجایی‌های فیزیکی نیست و کلیه اعمال فقط از طریق فشردن کلیدها یا حرکات ماوس صورت می‌گیرد (عاملی، ۱۳۹۰، ص ۲۳).

جرائم سایبری در اصطلاح به جرائمی گفته می‌شود که در محیطی غیرفیزیکی علیه فناوری اطلاعات با حالات شبیه‌سازی و مجازی‌سازی ارتکاب می‌یابد (جاویدنیا، ۱۳۸۸، ص ۲۲۵). امروزه بسیاری از جرائم سنتی، هم‌زمان با پیشرفت فناوری اطلاعات و ارتباطات به شدت متحول شده و به جرائم سایبری تبدیل شده‌اند (پرویزی، ۱۳۸۴، ص ۴۶). جرائم سایبری نیز به جهت گسترش خود، رفته‌رفته جانشین عباراتی چون جرم‌های رایانه‌ای و جرم‌های اینترنتی می‌شوند. به جرائم سایبر، جرائم علیه فناوری اطلاعات نیز گفته می‌شود (پرویزی، ۱۳۸۴، ص ۴۰).

واژه رایانه به گونه‌ای دقیق و جامع نمی‌تواند گستردگی این محیط را نشان دهد زیرا بسیاری از ابزار و وسایل امروزی با داده‌هایی کار می‌کنند که اساساً به آن‌ها رایانه اطلاق نمی‌شود. از این رو عبارتهایی مانند جرم‌های رایانه‌ای یا جرم‌های اینترنتی نیز نمی‌توانند به گونه‌ای دقیق جرم‌های ارتكابی مربوط به این حوزه را پوشش دهند. برای نمونه یک سامانه ضبط و پخش الکترونیکی، رایانه نیست؛ اما به‌طور کلی در زیرمجموعه جهان سایبر قرار می‌گیرد.

۲-۱. مفهوم‌شناسی سیاست جنایی

پیدایش اصطلاح «سیاست جنایی» توسط فویر باخ، حقوق‌دان آلمانی، در پایان قرن ۱۸، به «حکمت‌گرایی» در برخورد با جرم مربوط بوده و زائیده آن است (حسینی، ۱۳۸۳، صص ۲۱ و ۲۲؛ لازرژ، ۱۳۸۱، ص ۱۰ و ۱۱؛ نجفی ابرند آبادی، ۱۳۷۸، ص ۵).

اولین کاربردهای سیاست جنایی در معنایی معادل «حقوق کیفری» یا «سیاست کیفری» که مبتنی بر «جرم - مجازات» و «قانون - قضا» می‌باشد، بوده است (حسینی، ۱۳۸۳، ص ۲۳) فویر باخ نیز همین کاربرد سیاست جنایی را مدنظر قرار داده است (نجفی ابرند آبادی، ۱۳۷۸، ص ۹). وی مفهوم مضیقی از این اصطلاح داده است. او در تعریف خود تنها به وسایل قهرآمیز و تنبیهی اشاره دارد که نظام کیفری برای مقابله با مجرمین در اختیار دارد. از سوی دیگر این وظیفه تنها به عهده دولت نهاده شده و تأمین امنیت را از وظایف خاص دولت به شمار آورده است. همچنین او، تنها به مبارزه علیه جرم (که در قانون جرم‌انگاری شده و برای آن مجازات تعیین شده) پرداخته است و به انحرافات اجتماعی توجهی نکرده است (لازرژ، ۱۳۸۱، ص ۱۱؛ حسینی، ۱۳۸۳، ص ۲۳؛ رشادتی، ۱۳۸۷، ص ۳۴۰؛ محمدنژاد، بی‌تا، ص ۴۱؛ نوربها، ص ۱۳۷۸) اما باید دانست سیاست جنایی تنها متکی به سیاست کیفری نیست (کی‌نیا، ۱۳۷۳، ص ۵۰). تعریف دیگر از سیاست جنایی، تعریف فون لیست^۲ دانشمند آلمانی از سیاست جنایی است. او می‌گوید: «سیاست جنایی، مجموعه منظم اصولی است که دولت و جامعه به وسیله آن‌ها مبارزه علیه بزه را سامان می‌بخشد». فون لیست برخلاف فویرباخ، علاوه بر دولت، جامعه‌مدنی را نیز مسئول سازمان‌دهی و تأمین امنیت می‌داند اما او نیز مانند فویرباخ، سیاست جنایی را محدود در سیاست کیفری نموده است (لازرژ، ۱۳۸۱، صص ۱۱ و ۱۲؛ حسینی، ۱۳۸۳، صص ۲۲ و ۲۳؛ رشادتی، ۱۳۸۷، ص ۳۴۰).

کوش دانشمند فرانسوی (قرن ۲۰) در تعریف سیاست جنایی می‌گوید: «یک علم کاربردی که هدف آن موفقیت عملی در سازماندهی عقلانی و مؤثر مبارزه با جرم است (لازرژ، ۱۳۸۱، ص ۱۳؛ رشادتی، ۱۳۸۷، ص ۳۴۰). دندی یو د وابر^۳ دانشمند دیگر فرانسوی، بیش از یک ربع قرن، بعد کوش، تعریفی شبیه او از سیاست جنایی ارائه می‌دهد: به نظر او «سیاست جنایی یک هنر و فن است که موضوع آن کشف روش‌هایی

است که مبارزه مؤثر علیه جرم را میسر می‌سازد». به نظر او سیاست جنایی همه شیوه‌های در اختیار دولت را دربر نمی‌گیرد؛ چرا که موجب محو پدیده مجرمانه نمی‌گردد (لازرژ، ۱۳۸۱، صص ۱۳ و ۱۲؛ حسینی، ۱۳۸۳، ص ۲۳) همان‌گونه که دیدیم این چهار دانشمند تعریف مضیقی از سیاست جنایی ارائه داده و آن را محدود به سیاست کیفری و مبارزه با جرم کردند (باصری، ۱۳۸۷، ص ۳۳).

در مقابل این نظر، عده‌ای دیگر از دانشمندان، تفسیر موسعی از سیاست جنایی ارائه داده‌اند که علاوه بر حقوق کیفری و سایر نظام‌های حقوقی، نظام جامعه (مردم و سازمان‌های غیردولتی) را نیز در مبارزه با جرم و پیشگیری سهیم می‌دانند (باصری، ۱۳۸۷، ص ۳۳). یکی از آن‌ها آنسل قاضی فرانسوی است. او معتقد است همان‌طور که قلمروی بزهکاری، از جرم به انحراف تسری یافته، سیاست جنایی نیز علاوه بر جرم باید به امر پیشگیری از نارسایی‌های کارکردی جرم‌زا یعنی عوامل اجتماعی زمینه‌ساز ارتکاب جرم، تعمیم داده شده و کلیه انحرافات را در بر بگیرد. همچنین در این امر، قوای عمومی دولت، به معنای اعم باید در برنامه‌ریزی، سیاست‌گذاری و اجرای آن شرکت کنند. در دیدگاه آنسل، سیاست جنایی به معنای اعم اولاً، علاوه بر جرم، انحراف را نیز در بر می‌گیرد و علاوه بر مجازات به پیشگیری نیز توجه دارد؛ ثانیاً، علاوه بر نظام کیفری به تدابیر نظام اجتماعی نیز توجه دارد؛ ثالثاً، سیاست جنایی از مفهوم سیاست کیفری خارج شده و به مثابه سیاست عمومی یک کشور یا یک دولت است (لازرژ، ۱۳۸۱، صص ۱۵-۱۳؛ حسینی، ۱۳۸۳، ص ۲۳، محمدنژاد، ۱۳۸۴، ص ۴۱).

یکی دیگر از دانشمندان، خانم «می ری دلماس مارتی»^۴ نیز مانند آنسل تعریف موسعی از سیاست جنایی ارائه می‌دهد. او معتقد است: «سیاست جنایی، مجموعه روش‌هایی است که هیئت (پیکر) اجتماع با استفاده از آن‌ها، پاسخ به پدیده مجرمانه را سامان می‌بخشد» (نجفی ابرند آبادی، ۱۳۷۸، ص ۹). از دیدگاه او: اولاً، سیاست جنایی ماهیت صرفاً کیفری ندارد و صرفاً از نظام کیفری ناشی نمی‌شود؛ بلکه سایر نظام‌های حقوقی مانند نظام حقوقی اداری، انضباطی، اجتماعی، مالیاتی و ... را نیز در بر می‌گیرد؛ ثانیاً، علاوه بر پاسخ‌های نهادهای رسمی دولت با رعایت تشریفات خاص علیه پدیده مجرمانه، پاسخ‌های منبث از جامعه مدنی و نهادهای مختلف مردمی را نیز دربر

می‌گیرد؛ ثالثاً، از دولت به کل پیکر اجتماع تعبیر می‌کند به شرط آنکه بدنه اجتماعی پاسخ‌های خود را سازمان‌دهی کرده باشد؛ رابعاً، پدیده مجرمانه هم جرم و هم انحراف را شامل می‌شود و در نهایت، سیاست جنایی، علاوه بر سرکوب کردن و مجازات، اقدامات پیشگیرانه علیه جرم و انحراف را نیز شامل می‌شود (لازرژ، ۱۳۸۱، صص ۱۷ و ۱۶؛ حسینی، ۱۳۸۳، صص ۲۳ و ۲۴؛ رشادتی، ۱۳۸۷، ص ۳۴۱).

عده‌ای دیگر از دانشمندان نیز در تعریف سیاست جنایی عنصر پیشگیری از جرم را بسیار مهم می‌دانند: کلین اسکراد در تعریف سیاست جنایی می‌گوید: «شناخت و سایلی که مقنن به منظور پیشگیری از بزه و حمایت از حقوق طبیعی شهروندان، منطبق با گرایش خاص هر دولت می‌تواند بیابد». کریسپینی نیز با همین رویکرد سیاست جنایی را چنین تعریف می‌کند: «سیاست جنایی دانشی است که فعالیت را که دولت باید به منظور پیشگیری و سرکوبی جرائم بسط دهد، بررسی می‌کند» (حسینی، ۱۳۸۳، ص ۲۳).

در همه تعاریف ارائه شده عناصر بزه، بزهکار، بزهکاری، واکنش سرکوبگرانه، پیشگیرانه یا اصلاحی، به‌عنوان ارکان تعریف ملحوظاند (حسینی، ۱۳۸۳، ص ۲۴). پس می‌توان گفت تعریف سیاست جنایی در پایان قرن بیستم بدین نحو بوده است: «سیاست جنایی، کلیه اقدام‌های سرکوب‌گرانه (کیفری) و غیر کیفری و پیشگیرانه با ماهیت‌های مختلف را شامل می‌شود که دولت و جامعه مدنی هر یک به نحو مستقل و یا با مشارکت سازمان‌یافته یکدیگر، از آن‌ها در قالب روش‌های مختلف به منظور سرکوبی بزهکاری و بزهکاران و نیز پیشگیری از جرم و انحراف استفاده می‌کنند» (لازرژ، ۱۳۸۱، صص ۱۷ و ۱۶).

با توجه به تعاریف موسع ارائه شده از سیاست جنایی می‌توان ویژگی‌هایی را که در تعاریف آمده است بدین نحو خلاصه کرد: اول آنکه سیاست جنایی، علاوه بر تبیین جرم و مجازات، محدوده پیشگیری، درمان، اصلاح و حتی ماقبل پیشگیری از جرم را نیز مدنظر قرار می‌دهد؛ ویژگی دیگر آن است که سیاست جنایی تنها محدود به دولت نیست و سایر نهادهای غیردولتی و مردم را نیز در بر می‌گیرد؛ علاوه بر آن، سیاست جنایی مجموعه‌ای گسترده از اقدامات متفاوت است نه یک اقدام و یک تدبیر، و ویژگی آخر آنکه سیاست جنایی به انحراف نیز توجه دارد. در این تعاریف موسع،

سیاست جنایی محدود به جرم و مجازات نیست و با توجه به اینکه پیشگیری از جرم و نقش نهادهای غیر دولتی و مردم در تعریف جایگاه مهمی دارند، سیاست جنایی دارای دامنه بسیار وسیعی است. با توجه به این می‌توان گفت، هدف سیاست جنایی، مبارزه منطقی و عاقلانه با بزهکاری است که اعم از پیشگیری و تنبیه و سرکوبگری است که در موضوع پیشگیری، علاوه بر پیشگیری از وقوع جرم به انحرافات اجتماعی نیز توجه دارد (محمدنژاد، ۱۳۸۴، ص ۴۱).

اگر بخواهیم یک تعریف جامع که در بردارنده تمام ویژگی‌های سیاست جنایی باشد و آن را محدود نکند می‌توان این تعریف را از سیاست جنایی ارائه نمود: «مجموعه‌ای از جهت‌گیری‌ها و اقدامات متفاوت دولت، نهادهای غیردولتی و مردم در مهار بزهکاری است که علاوه بر مبارزه با جرم و توجه به مجازات‌ها و اصلاح مجرمین، مرحله پیشگیری و حتی ماقبل آن را نیز دربر می‌گیرد».

۲. انواع سیاست جنایی

بر اساس دسته‌بندی‌های کلی سیاست جنایی بر سه قسم است: ۱. سیاست جنایی تقنینی؛ ۲. سیاست جنایی مشارکتی؛ ۳. سیاست جنایی قضایی.

۲-۱. سیاست جنایی تقنینی

دولت با وضع قوانین ویژه افراد را به رعایت و اتخاذ اقدامات و تدابیر و مقررات امنیتی لازم و اولیه ملزم می‌نماید. در واقع سیاست جنایی تقنینی، وظیفه قانون‌گذاری در یک کشور است که در کشور ما بر اساس قانون اساسی بر عهده مجلس شورای اسلامی و در موارد خاص بر عهده نهادهای دیگر گذاشته شده است. البته فرآیند قانون‌گذاری توسط مجلس انجام می‌شود اما در فرآیند تهیه و تنظیم یک پیش‌نویس قانونی تا تصویب آن، تحقیقات علمی، افکار عمومی، روشنفکران، گروه‌های فشار، سازمان‌های مستقل، احزاب و به‌ویژه رسانه‌های گروهی در آگاه‌سازی مردم، نحوه تصویب، نوع تصویب، مفاد قوانین آینده و ... نقش مهمی را بر عهده دارند (باصری، ۱۳۸۷، ص ۳۶؛ سوت‌هیل و دیگران، ۱۳۸۳، ص ۲۰۲؛ خالصی، ۱۳۸۳، ص ۳۲) بنابراین لازم است قانون‌گذار برای تصویب قوانین و تنظیم سیاست جنایی مناسب و کارآمد، به واقعیت‌ها،

حقایق جامعه، ارزش‌های اخلاقی، محدود نمودن دخالت حقوق جزا، استفاده از یافته‌های جرم‌شناسی و کیفرشناسی و استفاده از ضمانت اجراهای غیر کیفری توجه داشته باشد؛ به این معنا که تلاش قانون‌گذار بر این باشد تا از وقوع بزه جلوگیری نماید و به توده مردم اخلاق پسندیده را بیاموزد نه آنکه دائماً به جرم‌زایی پرداخته و مجازات را سنگین‌تر نماید. همچنین سیاست مقنن باید هم‌پای توسعه و تحول جامعه پیشرفت کند (محمدنژاد، ۱۳۸۴، ص ۴۱).

۲-۲. سیاست جنایی قضایی - مشارکتی

این نوع از سیاست جنایی، اقدامات در مرحله کشف جرم، تعقیب دادرسی و اجرای حکم را دربرمی‌گیرد که با همکاری وسیع جامعه مدنی و نیروهای دولتی مانند پلیس، سازمان زندان‌ها، سازمان محیط زیست، جنگل بانی و... با دستگاه قضایی انجام می‌شود. اهداف سیاست جنایی مشارکتی عبارتند از: اول، جلب افکار عمومی در افزایش کارایی این نهادها و کاهش هزینه‌های انسانی و مادی کشف و پیگرد جرائم است؛ هدف دیگر مشارکت مردم در حل و فصل دعاوی مبتنی بر صلح و سازش، میانجی‌گری، تلطیف مجازات‌ها، همکاری در مشخص شدن مجازات‌ها، کمک به زندانیان نیازمند، گذر از عدالت کیفری به عدالت ترمیمی - قضایی است (باصری، ۱۳۸۷، ص ۳۷)؛ هدف سوم، اعتبار بخشیدن به طرح سیاست جنایی تنظیم شده توسط قوه مقننه و قوه مجریه است و هدف چهارم، فراهم کردن زمینه اجرای سیاست‌ها با استفاده از قدرت رسانه‌ها، انجمن‌ها و شهروندان است (لازرژ، ۱۳۸۱، ص ۱۳۹).

۲-۳. سیاست جنایی قضایی

این نوع از سیاست جنایی در تصمیم‌ها و رویه‌های قضایی دادرها و دادگاه‌ها منعکس می‌شود که ابزارهایی چون حضور هیئت منصفه، مشاوران، دادرسان مردمی می‌تواند بر آن تأثیر گذارد. در این بخش، اموری مانند انعطاف مجازات‌ها، تخفیف و تشدید، تعلیق مجازات، آزادی مشروط، فردی کردن کیفرها، استفاده از اقدامات تأمینی، مسئله عدالت کیفری، تشویق طرفین به صلح و سازش و... در دادگاه‌ها و توسط قضات مطرح می‌گردد (باصری، ۱۳۸۷، ص ۳۶؛ لازرژ، ۱۳۸۱، ص ۱۲۳).

۳. ویژگی‌های خاص جرائم (فضای) سایبری نسبت به جرائم سنتی

یکی از مهم‌ترین ابزارهای ارتکاب جرائم سایبری استفاده از اینترنت است. اینترنت در معنای عمومی به معنای مجموعه‌ای از شبکه‌ها است که اولاً به صورت فیزیکی به هم متصلند، ثانیاً می‌توانند با یکدیگر ارتباط برقرار کنند و منابع اطلاعاتی را با هم به اشتراک بگذارند و ثالثاً قادرند در کنار هم به صورت یک شبکه واحد عمل کنند (دانایی، ۱۳۸۸، ص ۱۷۱).

از سرویس‌های موجود در اینترنت که به‌عنوان کلید سرویس‌های دیگر به شمار می‌آید، پست الکترونیک است. در این سرویس، متن یا هر پرونده کامپیوتری دیگری توسط یک دستور ظرف چند ثانیه به آدرس‌های مورد نظر در هر نقطه‌ای از دنیا و به هر نوع کامپیوتری ارسال می‌شود (دیندار فرکوش و صدری نیا، ۱۳۸۸، ص ۱۴۰). کاربران اینترنت می‌توانند با استفاده از سرویس پست الکترونیک با سایر کاربران پیام مبادله کنند (دانایی، ۱۳۸۸، ص ۱۷۲). یکی دیگر از سرویس‌های موجود در اینترنت، وبلاگ‌ها و وبسایت‌ها هستند. با اتصال به شبکه اینترنت، دسترسی به بانک‌های اطلاعاتی در تمام عرصه‌ها از جمله تجارت، حقوق، پزشکی، علوم و... فراهم می‌گردد. افراد می‌توانند با مراجعه به وبلاگ‌ها و وبسایت‌ها به آخرین اطلاعات مورد نیاز خود، در تمامی زمینه‌ها دسترسی پیدا کنند (دیندار فرکوش و صدری نیا، ۱۳۸۸، ص ۱۴۲). در اینترنت مزایایی وجود دارد که استفاده از آن را راحت‌تر نموده و مجرمان در روزگار کنونی، به ارتکاب جرائم سایبری به نسبت جرائم سنتی علاقه بیشتری دارند. به‌طور کلی ویژگی‌های این سرویس اطلاعاتی عبارتند از: گستردگی حوزه دسترسی، سرعت دسترسی، سهولت دسترسی، تنوع کاربردها و صرفه‌جویی (دانایی، ۱۳۸۸، صص ۱۷۱ و ۱۷۲) که در ذیل برخی موارد آن به‌طور خلاصه ذکر می‌شود:

۳-۱. امکان گمنامی و ناشناخته بودن

از جمله ویژگی‌های منحصر به‌فرد این فضا، امکان گمنامی و ناشناخته بودن در آن است. به دیگر سخن، ناشناختگی از اصول حاکم بر جرائم جهان مجازی است (جوان جعفری، ۱۳۸۹، ص ۱۷۶) نامرئی بودن این جرأت را به افراد می‌دهد که به هر جا می‌خواهند سرک بکشند و کارهایی انجام دهند که در دنیای واقعی انجام نمی‌دهند.

۳-۲. افزایش فرصت‌ها

این یک واقعیت محض است که فناوری‌های جدید علاوه بر ابزار قوی برای ارتکاب جرم، فرصت‌های ارتکاب را نیز افزایش می‌دهد. فضای سایبر بسیاری از امور خرد و کلان اجتماعی را در امن‌ترین، خلوت‌ترین و راحت‌ترین موقعیت، در مقابل دیدگان افراد قرار می‌دهد. این فرصت مغتنم در کنار دیگر شرایط مهیا، حتی کسانی که متعهد به رعایت هنجارهای اجتماعی هستند را وسوسه می‌کند، تا روحیات پلیدشان را بروز دهند. لذا به عقیده عده‌ای این فضا مصداق بارز بهشت امن هنجارشکنان است (جلالی فراهانی، ۱۳۸۹، ص ۱۷). سایبر یک فضای سیال است که هیچ‌گونه حد و مرزی را نمی‌شناسد و از مرزهای جغرافیایی دنیای واقعی در آن خبری نیست. طبیعی است که مجرمین با تأسی از این نقطه‌ضعف‌ها، فرصت ارتکاب جرائم بیشتر و انتخاب‌های کلان‌تری نیز دارند. فرصت^۵ در اینجا یعنی فراهم بودن مقتضیات و فقدان موانع. به همین دلیل است که اکثر صاحب‌نظران در عرصه‌های پیشگیری، قائل به کاهش فرصت‌ها در زمینه جرائم‌اند.

۳-۳. آسانی و سرعت ارتکاب جرائم

از ویژگی‌های دیگر این فضا می‌توان به آسانی و سرعت ارتکاب جرائم در آن اشاره کرد. مجرمین سنتی اغلب در فرآیند گذار از اندیشه به عمل^۶ و ارتکاب یک جرم تام، زمان و فاصله زیادی را طی می‌کردند. شاید یکی از عوامل کندی وقوع پدیده بزهکارانه در جهان واقعی بعد مکانی میان سه ضلع بزهکاری یعنی بزهکار، آماج بزه و مکان ارتکاب بزه است. حال اینکه ساختار فضای مجازی به‌گونه‌ای است که در آن قرابت مکانی میان سه عنصر فوق ضرورتی ندارد (جوان جعفری، ۱۳۸۹، ص ۱۷۶)؛ لذا امروزه به مدد تکنولوژی‌های نوین، مرتکب اغلب با یک کلیک می‌تواند به عرصه ارتکاب جرم راه پیدا کند. مثلاً در ارتکاب جرم کلاهبرداری دیگر به عوامل و ارکان خاص این جرم در دنیای مادی از جمله مانورهای خاص متقلبانه و تعاملات رو در روی افراد با هم نیازی نیست. چرا که سایبر امکان بردن اموال دیگری را به سادگی فشردن تنها چند کلید و انجام عملیاتی پیش پا افتاده ممکن ساخته است.

۳-۴. فقدان ابزارهای نظارتی و حاکمیتی

مجرمین در فضای سایبر به معنای واقعی کلمه از آزادی عمل و آزادی اراده برخوردارند. چرا که هیچ قدرت تحکیم‌کننده و هیچ نیرو و اهرم بازدارنده‌ای وجود ندارد. دنیای جدید موقعیتی را به وجود آورده که افراد فارغ از هرگونه نظارت و کنترل در خلوت خود در مقابل رایانه قرار بگیرند، و به راحتی وارد فضای افسارگسیخته‌ای شوند که اثری از عوامل دولتی و جامعه محدودکننده آزادی نیست (عالی‌پور، ۱۳۸۳، ص ۹۹). این فضا مالک خصوصی و دولتی ندارد. تابع آیین‌نامه‌ای جهانی نمی‌باشد و هیچ قانون‌گذار عمومی در آن وجود ندارد. عدم وجود ضوابط دقیق در دنیای مجازی باعث شده که از آن به عنوان «غرب وحشی جدید» تعبیر شود (جوان جعفری، ۱۳۸۹، ص ۱۷۱).

۳-۵. عدم پای‌بندی به محدودیت‌های زمانی و مکانی

در فضای سایبر پایبندی کمتری به محدودیت‌های زمانی - مکانی دیده می‌شود. این وضعیت اساساً به رشد چشم‌گیر فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات الکترونیکی مربوط می‌شود. جوامع شبکه‌ای این امکان را فراهم آورده‌اند تا زمان و مکان محو شوند. یک تراکش متقلبانه می‌تواند از فاصله هزاران مایل و در کسر هزارم ثانیه ارتکاب یابد و در عین حال یک آزارگر می‌تواند بزه دیده خویش را از فاصله بسیار دور و به صورت زنده آماج گفتار تمسخرآمیز خویش قرار دهد (ویلیامز، ۱۳۹۱، صص ۴۹-۵۰).

۳-۶. بین‌المللی (فرامرزی) بودن

مهم‌ترین خصیصه فضای سایبر بین‌المللی بودن یا به عبارت بهتر فرامرزی بودن آن است. شبکه‌های پیشین به صورت محلی یا حداکثر منطقه‌ای قابل بهره‌برداری بودند. اما به مدد سیستم‌های بی‌سیم و باسیم، نظیر شبکه‌های ماهواره‌ای یا خطوط فیبر نوری، این امکان فراهم گشته است (جلالی فراهانی، ۱۳۸۴، ص ۱۴۲).

۴. سیاست جنایی تقنینی در جرائم سایبری

در قوانین و مقررات مربوط به فضای سایبر قانون‌گذار گاه به‌طور ضمنی و گاه به‌طور صریح به استفاده از تدابیر فنی جهت تحقق امنیت فضای سایبر پرداخته که در زیر به

آن‌ها اشاره می‌شود: نخست مصوبات شورای عالی فضای مجازی است. این شورا به تاریخ ۱۷ اسفند ۱۳۹۰ به فرمان رهبری تشکیل و موظف گردید تا به‌طور کامل و روز آمد بر فضای درونی و بیرونی اینترنت اشراف داشته و امنیت این فضا را تأمین سازد. در مصوبه این شورا با موضوع توسعه فضای مجازی سالم، مفید و امن به شماره ۹۴/۱۰۰۱۵۱/ش مصوب ۹۴/۱/۳۰ به تعریف فضای مجازی ایمن پرداخته شده است. در این مصوبه آمده: «فضای ایمن فضایی است متشکل از شبکه‌های ارتباطی که در آن محتوا و خدمات مفید در چارچوب مبانی و ارزش‌های اسلامی و مقررات کشور ارائه می‌شود و کاربران می‌توانند بر اساس ویژگی‌های جمعیتی از قبیل سن، جنس، شغل و تحصیلات از محتوا و خدمات مورد نیاز بهره‌مند شوند و حتی‌الامکان در برابر محتوا و رفتارهای آسیب‌زا محفوظ بمانند».

در عنوان این مصوبه هرچند به توسعه فضای مجازی سالم، مفید و ایمن پرداخته شده است اما در تعریفی که از فضای ایمن ارائه شده، به نظر می‌رسد فضای ایمن به لحاظ محتوایی مدنظر بوده یعنی فضایی که محتوای آن در چارچوب مبانی اسلامی باشد. به عبارت بهتر در این مقرر قانون‌گذار صرفاً به پالایش محتوا توجه داشته درحالی‌که پالایه یک اقدام حفاظتی محسوب نمی‌شود (فضلی، ۱۳۸۸، ص ۱۱۱). دلیل این امر این است که پالایه همواره از سوی مقامات دولتی و برای پاک‌سازی یک وب سایت یا سایت از اطلاعاتی که به لحاظ مضمون با مبانی اخلاقی و اسلامی ناسازگاراند به کار رفته و جنبه حفاظتی ندارد درحالی‌که آنچه در حفاظت از اطلاعات مالی مدنظر است این است که از اطلاعات مالی حفاظت به عمل آید تا این اطلاعات، افشاء، تخریب، محو و ... نشوند که این حفاظت می‌تواند هم از سوی اشخاص حقیقی و هم حقوقی باشد.

در مصوبه دیگر، این شورا با موضوع سیاست‌های سامان‌دهی خدمات پیامکی ارزش افزوده و پیامک انبوه در شبکه‌های ارتباطی به شماره ۹۳/۱۰۳۶۸۱/ش مورخ ۹۳/۱۱/۱ در بند ۴ آمده: «به منظور حفظ و صیانت از اطلاعات خصوصی مخاطبان پیام و براساس قوانین به ویژه قانون جرائم رایانه‌ای، ارائه‌دهندگان خدمات ارتباطی و ارائه‌دهندگان خدمات محتوایی، حق واگذاری، فروش و یا در اختیار قرار دادن این اطلاعات به دیگران را ندارند». در این مصوبه نیز هرچند به حفاظت و حراست از

اطلاعات اشاره شده، اما تنها به حفاظت از اطلاعاتی که مربوط به حریم خصوصی شهروندان است، پرداخته شده و به اطلاعات مالی به طور خاص توجهی نشده است (جاویدنیا، ۱۳۸۸، ص ۵). دلیل این امر چندان مشخص نیست اما به نظر می‌رسد یا وصف اطلاعات مالی برای مقنن ناشناخته بوده و از این رو حمایتی از این اطلاعات به عمل نیاورده و یا اطلاعات مالی را نیز بخشی از اطلاعات شخصی افراد قلمداد نموده و آن‌ها را همانند اطلاعات شخصی مشمول حمایت قرار داده است. به این استدلال این خدشه وارد می‌شود که اولاً از اطلاعات مالی اشخاص حقوقی در این قالب نمی‌توان حفاظت نمود؛ ثانیاً اقداماتی هم که جهت حفاظت از اطلاعات شخصی به عمل آمده، تدابیر واسطه‌ای هستند. این تدابیر، تدابیری هستند که در پی تنظیم مقررات مناسب برای حفاظت از اطلاعات اند (جوان جعفری، ۱۳۸۹، ص ۵).

در مصوبه دیگر این شورا در خصوص طرح‌های کلان مرکز ملی فضای مجازی کشور جهت تدوین لایحه بودجه و در تصویب‌نامه این شورا در خصوص شرح وظایف، اختیارات و اعضای کمیسیون عالی فضای مجازی، به ارتقای امنیت سایبری پرداخته شده است، اما هیچ سخنی از چگونگی حفاظت از اطلاعات مالی به میان نیامده است. در این مصوبه، قانون‌گذار به تولید محتوای فضای مجازی به صراحت توجه نموده است در حالی که مفهوم امنیت و ابعاد آن در این جا تشریح نشده است. از منظر حقوقی، امنیت سایبری در دو مفهوم مضیق و موسع به کار می‌رود. در مفهوم مضیق به معنای اتخاذ تدابیر فنی پیش‌گیرانه برای حفاظت و حراست از اطلاعات در بستر سامانه‌های رایانه‌ای و مخابراتی است (احسانی مؤید، ۱۳۸۹، ص ۱۲). در این مفهوم، اقدامات غیرفنی جایگاهی نداشته و اشخاص موضوع مستقیم تدابیر امنیتی قرار نمی‌گیرند اما در مفهوم موسع، دو قسم از تدابیر واسطه‌ای و تدابیر مستقیم یا اصلی اعمال می‌شود. این تدابیر به تدابیر پیش‌گیرانه وضعی اعم از تدابیر نظارت انسانی یا فنی گفته می‌شود که برای تأمین امنیت دو موضوع زیر به کار می‌رود: نخست اطلاعات رایانه‌ای که از مرحله ورود یا تولید تا ذخیره و انتشار و مورد استفاده قرار گرفتن در معرض انواع رفتارهای مخرب و مختل‌کننده است که این رفتارها موجب نابودی یا افشای اطلاعات مالی در این فضا می‌شود و دوم، سیستم‌ها و شبکه‌های رایانه‌ای و مخابراتی که سیستم و شبکه نیز همچون اطلاعات آسیب‌پذیر بوده و از آن‌جا که مقوم

آن‌ها اطلاعات است، اقداماتی نظیر انتشار ویروس، اختلال در کارکرد و بازدهی، ممانعت از ترافیک و دسترسی به اطلاعات و... امنیت آن‌ها را به شدت تهدید می‌کند، از این‌رو برای امنیت اطلاعات و سیستم، از اقدامات پیش‌گیرانه وضعی استفاده می‌شود. امنیت اطلاعات نیز به فرآیند حفاظت از اطلاعات در برابر کارهای غیر مجاز شامل دسترسی، استفاده، افشا، اختلال، تغییر، مطالعه، بازرسی و ضبط گفته می‌شود (حسن بیگی، ۱۳۸۴، ص ۱۱). هرچند در مقرر پیش‌گفته، امنیت سایبری به گونه‌ای عام مورد استفاده قرار گرفته و اشاره‌ای به تعبیر اطلاعات مالی نشده اما امنیت اطلاعات نیز در گستره امنیت سایبری می‌گنجد و اطلاعات مالی نیز جزء مصادیق آن به شمار می‌آید. در ماده ۲ اساسنامه مرکز ملی فضای مجازی «به مقابله با تهدیدات فضای سایبر با استفاده از تدابیر فنی» پرداخته شده است. یکی از مهم‌ترین تهدیدات در حوزه سایبر، تهدیداتی است که علیه محرمانگی و اصالت اطلاعات مالی صورت می‌گیرد. قانون‌گذار در همین ماده به‌طور صریح خود به این امر اشاره کرده که برای از بین بردن تهدیدات مذکور از تدابیر فنی استفاده شود.

در مصوبه دیگر این شورا در خصوص تعریف و الزامات حاکم بر تحقق شبکه ملی اطلاعات و بودجه سال ۱۳۹۳ نیز در بند چهارم مقرر دوم به ایجاد شبکه‌ای با قابلیت عرضه انواع خدمات امن اعم از رمزنگاری و امضای دیجیتال پرداخته است. در این مقرر، قانون‌گذار تنها به امنیت شبکه توجه داشته و اشاره‌ای به امنیت اطلاعات نکرده است. امنیت شبکه به فرآیند ایمن‌سازی گفته می‌شود که طی آن یک شبکه با استفاده از استانداردهای امنیتی در مقابل انواع مختلف تهدیدات اعم از داخلی و خارجی امن می‌شود؛ به عبارت دیگر، امنیت شبکه ناظر به حفاظت از شبکه در مقابل حملات است که گاه این حملات منجر به تخریب کل شبکه و گاه منجر به دسترسی غیرمجاز به منابع و اطلاعات می‌شود. با این حال در امنیت شبکه، متخصصان بیش‌تر بر عملکرد صحیح سیستم کامپیوتری تمرکز دارند؛ درحالی‌که در امنیت اطلاعات، بیش‌تر، تأکید بر حفاظت از اطلاعات خصوصاً اطلاعات با ارزش اشخاص است تا در پرتوی این حفاظت بتوان از ضررهای هنگفتی که ممکن است در اثر رفتارهای مخرب به اشخاص وارد آید جلوگیری نمود. تدابیر پیشنهاد شده در این ماده، جهت خدمت‌رسانی امن به کاربران، همگی در قالب تدابیر پیش‌گیری فنی‌اند. در این مقرر از میان تدابیر فنی تنها

به رمزنگاری و امضای دیجیتال اشاره شده، درحالی که این دو راهکار بیش تر جهت تأمین امنیت خود اطلاعات و نه شبکه در معنی یاد شده به کار می‌روند؛ از این رو بهتر می‌بود مقنن به‌طور تمثیلی به این تدابیر می‌پرداخت تا لااقل بتواند امنیت شبکه را در قالب این اقدامات به‌طور کامل تأمین سازد. در مصوبه دیگر، این شورا تحت عنوان سیاست‌های حاکم بر برنامه‌های رایانه‌ای، در بند ۱۰ به حفظ حریم خصوصی و حمایت از حقوق مصرف‌کننده اشاره شده، اما تدابیر واسطه‌ای پیش‌بینی شده در این بند نیز تنها ناظر به حفظ حریم خصوصی است و اطلاعات مالی اشخاص حقوقی تحت شمول این مقرر قرار نمی‌گیرند. با این حال حمایت از حقوق مصرف‌کننده می‌تواند شامل حمایت از اطلاعات مالی مشتریان نیز شود که این مشتریان، هم می‌توانند اشخاص حقوقی و هم اشخاص حقیقی باشند. در مقررات و ضوابط شبکه‌های اطلاع‌رسانی رایانه مصوب ۱۳۸۰ قانون‌گذار در بند ۶ ماده ۶ به استفاده از تدابیر فنی جهت صیانت از شبکه‌ها و اطلاعات تصریح کرده است. در این بند آمده: «سیستم بارو^۷ مناسب به منظور صیانت شبکه‌ها از تخریب، فریب و سرقت اطلاعات به‌کار می‌رود». در این مقرر، قانون‌گذار به امنیت اطلاعات به‌طور صریح پرداخته است. اطلاعات به کار رفته در این متن مطلق است و شامل اطلاعات مالی و غیر مالی می‌گردد. در این مقرر تنها به حفاظت از اطلاعات در برابر سرقت، تخریب و فریب اشاره شده درحالی که بهتر بود مقنن به حفاظت از اطلاعات در برابر تهدیدات به نحو مطلق اشاره می‌کرد. راهکار فنی ارائه شده در این ماده نیز تنها فایروال است و مقنن به سایر تدابیر فنی وقعی ننهاده است. در آیین‌نامه واحدهای ارائه‌کننده خدمات اطلاع‌رسانی و اینترنتی نیز در ماده ۸-۳-۵ استفاده از تدابیر فنی جهت تبادل اطلاعات در فضای سایبر را منوط به موافقت مرجع ثبت‌کننده اطلاعات نموده است. قانون‌گذار، استفاده از این تدابیر را تنها جهت انتقال و مبادله اطلاعات در سیستم پیشنهاد داده و مشخص نیست که آیا یک شخص حقیقی یا حقوقی می‌تواند اطلاعات خود را در سیستم با استفاده از الگوریتم رمزنگاری ذخیره سازد حتی اگر قصد تبادل آن اطلاعات را نداشته باشد؟ اطلاعات به کار رفته در این مقرر نیز مطلق است و شامل هرگونه اطلاعاتی اعم از مالی و غیر مالی می‌شود. در این بند آمده: «به‌کارگیری هرگونه رمز برای تبادل اطلاعات

مستلزم کسب موافقت مراجع مربوط و ثبت مشخصات، الگوریتم و کلید رمز مربوط و همچنین مشخصات متقاضی در دبیرخانه شورای عالی اطلاع‌رسانی یا مرجعی که معرفی می‌نماید، می‌باشد و در غیر این صورت ممنوع است». در سایر موارد، این آیین‌نامه نیز به حفظ و حراست از حریم خصوصی اطلاعات و ارتباطات اشاره شده که پیش‌تر، قانون‌گذار، تدابیر واسطه‌ای را پیش‌بینی نموده و تنها اطلاعات خصوصی را ملحوظ نظر قرار داده است. در بنده ماده ۱ آیین‌نامه استنادپذیری ادله الکترونیک مصوب ۱۳۹۳ آمده: «برای حفاظت از داده‌ها باید زنجیره حفاظتی ایمن که امکان ردیابی داده‌ها را از مبداء تا مقصد فراهم می‌سازد، در نظر گرفت». در ماده ۳۸ این آیین‌نامه نیز به روش‌های توقیف داده‌ها پرداخته شده که اکثر راهکارهای ارائه شده در این مقرر تدابیر فنی‌اند. در این ماده، واژه داده‌ها به‌طور مطلق استعمال شده و می‌تواند هم ناظر به اطلاعاتی که در مورد حریم خصوصی است و هم اطلاعات مالی باشد؛ اما نکته قابل توجه این است که هرچند قانون‌گذار به استفاده از تدابیر فنی جهت حفاظت از مطلق اطلاعات پرداخته است، اما این ماده ناظر به اطلاعاتی است که جنبه اثباتی دارند و قرار است به‌عنوان ادله الکترونیک مورد استفاده قرار گیرند. به عبارت دیگر قانون‌گذار در این مقرر، به استنادپذیری این اطلاعات به جهت داشتن ارزش اثباتی توجه نموده است و اقدامش جنبه پسینی دارد و نه جنبه پیشینی. در قوانین موجود در حوزه فضای سایبر نیز به بحث حمایت از اطلاعات پرداخته شده است. برای نمونه در ماده ۴۰ قانون جرائم رایانه‌ای آمده: «در توقیف داده‌ها با رعایت تناسب، نوع، اهمیت و نقش آن‌ها در ارتکاب جرم به روش‌هایی از قبیل چاپ، کپی برداری، غیر قابل دسترس کردن داده‌ها با روش‌هایی از قبیل تغییر گذرواژه یا رمزنگاری عمل می‌شود». واژه «از قبیل» نشان می‌دهد تدابیر فنی ذکر شده در این ماده حصری نیستند و تمثیلی‌اند و می‌توان از سایر تدابیر فنی نیز در توقیف داده‌ها استفاده کرد. تدابیر فنی پیش‌بینی شده در این ماده جهت حفظ و حراست از داده‌هایی مورد استفاده قرار می‌گیرند که در کشف یا اثبات جرائم به کار می‌روند. از این‌رو، استفاده از این تدابیر یک اقدام تمهیداتی قضایی یا اقدام چاره‌ساز است و نه یک تدبیر پیش‌گیرانه غیر کیفری که اختصاصاً برای حفاظت از اطلاعات مالی پیش از ارتکاب جرم به کار رود. این تدابیر برای توقیف تمام داده‌ها صرف نظر از مالی یا غیرمالی بودن استفاده می‌شوند.

۵. سیاست جنایی قضایی ایران در جرائم سایبری

این نوع سیاست جنایی از میان رویه‌های مختلف قابل استنباط است که قوه قضائیه در رأس این نهادها با رویکرد پیشگیرانه اقدام به آن می‌نماید اما در کنار آن، نهادهای دیگر نیز می‌توانند با قوه قضائیه همکاری کنند. قانون اساسی در بند ۵ اصل ۱۵۶، اقدام مناسب برای پیشگیری از جرم را وظیفه قوه قضائیه دانسته است. با توجه به بند ۴ این اصل به نظر می‌رسد در این جا قانون‌گذار قانون اساسی به دنبال پیشگیری غیرکیفری بوده است (بیات و دیگران، ۱۳۸۷، ص ۱۲۶). چنانچه در معنانشناسی پیشگیری گفتیم، پیشگیری به معنای مانع ایجاد جرم شدن است و در سه مرحله پیش از وقوع جرم، وقوع جرم، و پس از آن جایگاه دارد. از یک دیدگاه می‌توان گفت، قوه قضائیه تنها پس از وقوع جرم وارد می‌شود و وظیفه پیشگیری از جرم به معنای خاص آن را بر عهده ندارد چرا که پیشگیری برعهده مقامات اجرایی است. پیشگیری در برنامه کوتاه‌مدت، وظیفه دستگاه‌های انتظامی است که این قوا از طریق گشت‌های پلیسی متفرق کردن افراد شرور و ... به پیشگیری می‌پردازند و یا پیشگیری در برنامه بلندمدت که همان پیشگیری اجتماعی است از وظایف آموزش و پرورش و سازمان‌های مربوط به مسائل ارتباط جمعی است. آن‌ها معتقدند، قوه قضائیه برای پیشگیری از وقوع جرم نقش مدیریتی دارد و سیاست‌گذاری می‌کند، اما اجرای سیاست‌ها بر عهده نهادهای اجرایی است (بیات و دیگران، ۱۳۸۷، صص ۱۲۷-۱۲۸). البته از دیدگاه دیگر پیشگیری پس از وقوع جرم نیز وظیفه قوه قضائیه است؛ بدین معنا که کشف جرم، تعقیب مجرم و مجازات مرتکبین، پس از وقوع جرم، در راه پیشگیری از وقوع جرم و اصلاح مجرمین است. پس جنبه‌های اصلاح‌گرانه و درمانی مجازات همه می‌توانند در پیشگیری از جرم مؤثر باشند.

تدابیری که قوه قضائیه در این جایگاه از آن استفاده می‌کند، شامل مواردی چون اتخاذ تدابیر بازپرورانه، مشاوره‌درمانی، مددکاری، کاهش عناوین کیفری، زندان‌زدایی و اعمال مجازات‌های جایگزین زندان، بازگرداندن زندانی به دامن خانواده، بازپروری زندانیان، بسترسازی برای ایجاد اشتغال در زندان، آزادی مشروط از زندان، کیفرزدایی که جزء سیاست‌های استراتژی توسعه قضایی است، می‌باشد (نقره‌کار، ۱۳۸۱/۹/۲۱، بخش اول).

در مرحله پیش از وقوع جرم نیز قوه قضائیه با هدف پیشگیری از جرم از راهکارهایی چون تأمین عدالت و رفاه اجتماعی، مبارزه با فقر و گرفتاری، تأمین امنیت اجتماعی با استفاده از سازوکارهای ارعایی و بازدارنده، حمایت از خانواده، با جلب همکاری دستگاه‌های مختلف دولتی و غیردولتی مانند مدارس، رسانه‌ها، سازمان‌های غیردولتی، تشکل‌های مردمی، پلیس و خود مردم، دامنه آموزش را به همه نهاد‌های اجتماعی گسترش می‌دهد و اقدام به پیشگیری از جرم و مقابله با جرم می‌نماید (چاله، ۱۳۸۷، ص ۵۳).

در کنار قوه قضائیه مراکز بی‌شماری در عرصه فضای سایبر فعالیت می‌کنند که عملکرد این مراکز نیز بعدی پیشگیرانه دارد که از جمله آن‌ها می‌توان به مرکز ماهر (مرکز مدیریت امداد و هماهنگی عملیات رخدادهای) و مرکز آپا (مرکز آگاهی رسانه، پشتیبانی و امداد رایانه‌ای) اشاره کرد. مرکز ماهر مرکزی است که زیر نظر سازمان فناوری اطلاعات ایران جهت پاسخ‌گویی به رخدادهای امنیت کامپیوتر در سال ۱۳۸۵ شکل گرفت. این مرکز اهداف مختلفی را در حوزه سایبری بر عهده گرفت که از جمله می‌توان به سیاست‌گذاری و توسعه و بهینه‌سازی روش‌های امنیتی، بررسی امکانات بالقوه ایجاد امنیت در فضای تبادل اطلاعات کشور و کمک به بالفعل نمودن این امکانات، کمک به تشکیل گروه‌های ضربت جهت حفاظت از امنیت اطلاعات و شبکه اشاره کرد. با تدقیق در اهداف یاد شده به نظر می‌رسد هرچند بخش عمده‌ای از وظایف این مرکز تأمین امنیت اطلاعات است با این حال تاکنون اقدامی فنی از سوی مرکز جهت حفاظت از مطلق اطلاعات صورت نگرفته است. این مرکز بیش‌تر تدابیر پیشگیرانه خود را در قالب تدابیر پیشگیرانه اجتماعی از جمله هشداردهی و آگاه‌سازی عمومی جهت حفاظت از اطلاعاتی که تنها مربوط به حریم خصوصی شهروندان است و افراد آن، اطلاعات را در شبکه‌های اجتماعی خود بارگذاری نموده توجه داشته است و از توجه به وصف اطلاعات مالی و حتی هشدار در خصوص حفاظت از این اطلاعات غافل مانده است.

مرکز آپا نیز مرکزی است دانشگاهی که با هدف ارتقاء آگاهی و درک مسائل مرتبط با امنیت اطلاعات در میان کاربران و سرویس‌دهندگان فضای سایبر از سال ۱۳۸۶ فعالیت خود را زیر نظر دانشگاه امیر کبیر آغاز کرد. این مرکز سعی دارد با ایجاد

و استفاده از تکنولوژی مناسب امنیت اطلاعات را در مقابل حملات سایبری تأمین سازد. این مرکز نیز همانند ماهر به شهروندان هشدارهایی برای حفاظت از اطلاعاتشان در فضای سایبر می‌دهد اما این امر نافی اقدامات فنی این مرکز در حفاظت از مطلق اطلاعات نیست. دلیل این امر این است که این مرکز یک مرکز فنی مهندسی است و طبع اقداماتش با تدابیر فنی سازگارتر است.

پلیس فتا نیز که تنها نهاد پلیسی فعال در حوزه امنیت سایبری است اقدامات پیش‌گیرانه‌ای جهت حفاظت از اطلاعات مالی به عمل آورده است. این نهاد یک واحد تخصصی نیروی انتظامی است که در تاریخ ۳ بهمن ۱۳۸۹ به دستور فرمانده نیروی انتظامی ایران شروع به کار کرد. هدف اصلی تشکیل این پلیس، مقابله با جرائم سایبری و حفاظت از اطلاعات بر روی شبکه اینترنت است. پلیس در این نهاد به دو قسم تقسیم می‌شود: نخست پلیس ستادی و دوم پلیس عملیاتی. پلیس‌های ستادی بنا به دستور مقام قضایی به رصد سایت‌ها یا درگاه‌های الکترونیکی می‌پردازند و در صورت مجرمانه بودن محتوای این سایت‌ها یا صورت گرفتن یکی از جرائم مندرج در قانون در این فضا این امر را به مراجع قضایی اطلاع می‌دهند. این دسته از پلیس‌ها هر چند فی نفسه ماهیت کارشان پیشگیری از وقوع جرائم است و با گشت‌زنی در فضای سایبر تلاش می‌کنند شهروندان و یا مقامات قضایی را از تهدیدات موجود در این فضا آگاه کنند اما هیچ تدبیر فنی جهت حفاظت از اطلاعات مالی اتخاذ نکرده است و تنها به هشداردهی و آگاه‌سازی عمومی از فواید و مضرات فضای سایبر بسنده کرده که بیش‌تر این هشدارها در خصوص حفظ حریم خصوصی است. دسته دوم پلیس‌های فتا، پلیس‌های عملیاتی هستند که ماهیت عملکردشان اساساً پیگیری است و نه پیشگیری در معنای خاص. این گروه از پلیس‌ها بنا به دستور مقام قضایی در صورت تحقق یافتن جرم سعی در اعمال تدابیر واکنشی از جمله فیلتر نمودن سایت‌ها می‌کنند و اقداماتشان بیش‌تر واکنشی و در جهت پالایه محتوا است.

۶. سیاست جنایی مشارکتی ایران در جرائم سایبری

در این سیاست جنایی، برای پیشگیری از جرم و مبارزه با آن از اسباب و وسایل مختلف دولتی و غیردولتی کمک گرفته می‌شود که می‌توان برای اعمال آن، از طریق

مختلف مانند فرهنگ‌سازی، آموزش، مفهوم دینی امر به معروف و نهی از منکر بهره برد. باید بگوییم سیاست جنایی مشارکتی در میان دستورات اسلام نیز یافت می‌شود. بارزترین جلوه دستورات قرآن در این زمینه که از فروع دین اسلام نیز به شمار می‌رود، دستور امر به معروف و نهی از منکر است: «ولتكن منكم امة يدعون الى الخير و يامرون بالمعروف و ينهون عن المنكر و اولئك هم المفلحون» (آل عمران، آیه ۱۰۴)، (رشادتی، ۱۳۸۷، ص ۳۴۴).

امر به معروف و نهی از منکر به‌عنوان ابزاری برای نظارت عمومی در راه پیشگیری و بازداشتن مردم از گناه و جرم است. در واقع احکام امر به معروف و نهی از منکر با هدف پیشگیری از انحرافات اخلاقی، جرم و گناه در جامعه اسلامی تبیین شده است (چاله چاله، ۱۳۸۷، ص ۵۴). به همین مناسبت در اصل هشتم قانون اساسی به این امر مهم اشاره شده است و امر به معروف و نهی از منکر، وظیفه‌ای همگانی و متقابل بر عهده مردم نسبت به یکدیگر، دولت نسبت به مردم و مردم نسبت به دولت شناخته شده است.

یکی از طرق نظارت بر جرائم سایبری، توسط نهادهای مدنی و اشخاص و با مشارکت مردم که می‌تواند مصداقی از امر به معروف و نهی از منکر باشد و موجب پیشگیری از جرائم سایبری شود، مربوط به نظارت بر ورودی‌ها است که سعی می‌شود از دسترسی اشخاص نفوذگر به اطلاعات مالی جلوگیری شود. این نظارت اهمیت فراوانی در حفاظت از اطلاعات مالی دارد و حفاظت دقیقی از این اطلاعات به عمل می‌آورد به‌گونه‌ای که حتی بسیاری از سامانه‌های نظارتی اطلاعات مربوط به تلاش‌های موفق یا ناموفق افراد در ورود به بخش‌هایی که در آن اطلاعات مالی ذخیره شده است را ثبت می‌کنند (اسدی، ۱۳۸۴، ص ۱۵). کنترل ورودی‌ها کمک می‌کند از میزان اطلاعات مالی وارد شده، نوع و منشأ آن‌ها به ویژه در حالت‌هایی که به دلیل بالا بودن هزینه امکان به‌کارگیری کنترل‌های دو لایه و تکنیک‌های تهیه مجوز وجود ندارد، اطمینان حاصل نمود (یزدانی‌زنور، ۱۳۸۷، ص ۱۷). راه‌های گوناگونی برای کنترل ورودی‌ها وجود دارد که ساده‌ترین آن استفاده از رمز عبور در رایانه است (عباسی، ۱۳۸۹، ص ۲۲). بدیهی است که بالا بردن ضریب کنترل می‌تواند به مثابه مانعی در برابر مجرمان با انگیزه عمل کند و آن‌ها را در دستیابی به آماج جرم ناکام بگذارد. از دیگر

راهکارهایی که می‌تواند به عنوان کنترل ورودی عمل کند استفاده از شبکه‌های مجازی کاوشگر الکترونیک است. این کاوشگرها که از آن‌ها به پلیس مجازی تعبیر می‌شود وظیفه کنترل دسترسی به اطلاعات مالی را بر عهده دارند. علاوه بر نظارت ورودی نظارت بر خروجی نیز اهمیت شایانی دارد و مکمل کنترل ورودی است. در این نوع نظارت علاوه بر اینکه تمامی راه‌های خروج اطلاعات مدنظر قرار می‌گیرد، احتمال نشت اطلاعات مالی در فضای سایبر نیز توجه می‌شود. در این سیستم کنترلی تمام اطلاعات مالی که منشأ خود را ترک می‌کنند مورد بررسی و نظارت کامل قرار می‌گیرند. این نظارت به دو شکل هم‌زمان و غیر هم‌زمان صورت می‌گیرد. در حالت نخست (نظارت هم‌زمان)، ابزار الکترونیکی، مسئول یا متصدی مربوطه را از فعالیت غیرمجاز شخص در دسترسی به اطلاعات مالی در همان زمان آگاه می‌کند و به این ترتیب او می‌تواند اقدامات پیشگیرانه مقتضی را انجام دهد؛ اما در حالت دوم (نظارت غیرهم‌زمان)، بسته به میزان دقت ابزار نظارتی، صرفاً بخش‌های گزینش شده‌ای از فعالیت‌های این اشخاص ثبت می‌شود تا در فرصتی دیگر با بررسی آن‌ها موارد غیرمجاز دسترسی اشخاص به اطلاعات مالی مشخص گردد. در این حالت ابزارها و برنامه‌هایی بر روی سیستم شخص نصب می‌شود که کلیه فعالیت‌های شبکه‌ای آن حتی ضرباتی که بر روی صفحه کلیدش زده یا نقاطی که به وسیله موشواره (موس) بر روی آن‌ها کلیک کرده، ضبط می‌گردد (جلالی فراهانی، ۱۳۸۸، ص ۲۵). در این کنترل، تمامی راهکارهای نظارتی در مورد خروج اطلاعات مالی مدنظر قرار می‌گیرد و تمامی اطلاعات مالی ذخیره شده دارای کدبندی مشخصی می‌شوند و بدین ترتیب از تمامیت آن‌ها حفاظت می‌شود. در ادامه به تبیین مهم‌ترین راهکار این تدبیر که استفاده از نرم‌افزار ضد پایش است می‌پردازیم.

نرم‌افزار ضد پایش، نرم‌افزاری است که برای محافظت از اطلاعات مالی در برابر ویروس‌ها به کار می‌رود و به نوعی همان آنتی ویروس است (حسن‌بیگی، ۱۳۸۴، ص ۱). مهم‌ترین قسمت این برنامه موتور اسکن آن است. جزئیات عملکرد هر موتور متفاوت است ولی همه آن‌ها وظیفه شناسایی فایل‌های آلوده به ویروس را بر عهده دارند که اغلب در لابه‌لای اطلاعات مالی بارگذاری شده‌اند. در بیش‌تر موارد در صورتی که فایل آلوده به ویروس باشد ضد ویروس قادر به پاکسازی و از بین بردن آن

است. این نرم‌افزارها به دو دسته نرم‌افزار نظارت و نرم‌افزار اسکن تقسیم می‌شوند. نرم‌افزار نظارت صرفاً اقدام به تشخیص ویروس‌ها و بلاک آن‌ها می‌کند ولی نرم‌افزار اسکن ویروس‌های کشف شده را نه تنها از فایل اطلاعات مالی بلکه از کل سیستم پاک می‌کند.

نتیجه‌گیری

سایبر دربردارنده محیط‌هایی است که اساس فعالیت آن‌ها بر مبنای پردازش و طبق سامانه صفر و یک کار می‌کنند که در زبان عموم مردم به غلط اینترنت نامیده می‌شود و فضای سایبر در معنا به مجموعه‌هایی از ارتباطات درونی انسان‌ها از طریق کامپیوتر و مسائل مخابراتی بدون در نظر گرفتن جغرافیای فیزیکی گفته می‌شود. بر این اساس، جرائم سایبری جرمی است که در محیطی غیرفیزیکی علیه فناوری اطلاعات با حالات شبیه‌سازی و مجازی‌سازی ارتکاب می‌یابد. تفاوت جرائم سایبری با جرائم سنتی را می‌توان در امکان گمنامی و ناشناخته بودن، فراهم بودن مقتضیات جرم در هر زمان و مکان و فقدان موانع، آسانی و سرعت ارتکاب جرائم، فقدان ابزارهای نظارتی و حاکمیتی، عدم پای‌بندی به محدودیت‌های زمانی و مکانی و فرامرزی بودن دانست.

دیگر مفهوم مهم در این پژوهش سیاست جنایی است که در حقوق کیفری نوین به مفهوم «مجموعه‌ای از جهت‌گیری‌ها و اقدامات متفاوت دولت، نهادهای غیردولتی و مردم در مهار بزهکاری است که علاوه بر مبارزه با جرم و توجه به مجازات‌ها و اصلاح مجرمین، مرحله پیشگیری و حتی ماقبل آن را نیز دربرمی‌گیرد» که طبق این تعریف اولاً، سیاست جنایی، علاوه بر تبیین جرم و مجازات، محدوده پیشگیری، درمان، اصلاح و حتی ماقبل پیشگیری از جرم را نیز مدنظر قرار می‌دهد؛ دیگر آنکه سیاست جنایی تنها محدود به دولت نیست و سایر نهادهای غیر دولتی و مردم را نیز در بر می‌گیرد؛ علاوه بر آن، سیاست جنایی مجموعه‌ای گسترده از اقدامات متفاوت است نه یک اقدام و یک تدبیر، و ویژگی آخر آنکه سیاست جنایی به انحراف نیز توجه دارد.

بر اساس دسته‌بندی‌های کلی سیاست جنایی بر سه قسم است: ۱. سیاست جنایی تقنینی؛ ۲. سیاست جنایی مشارکتی؛ ۳. سیاست جنایی قضایی (محمدنژاد، ۱۳۸۴، ص ۳۷).
سیاست جنایی تقنینی، وظیفه قانون‌گذاری در یک کشور است که در کشور ما بر اساس قانون اساسی بر عهده مجلس شورای اسلامی و در موارد خاص بر عهده

نهادهای دیگر گذاشته شده است. در خصوص جرائم سایبری، قانون‌گذار در قوانین و مقررات مربوط، گاه به‌طور ضمنی و گاه به‌طور صریح به استفاده از تدابیر فنی جهت تحقق امنیت فضای سایبر پرداخته است که یکی از مهم‌ترین موارد آن، مصوبات شورای عالی فضای مجازی است. در مصوبه این شورا با موضوع توسعه فضای مجازی سالم، مفید و امن به تعریف فضای مجازی ایمن پرداخته شده است که فضای ایمن به لحاظ محتوایی مدنظر بوده یعنی فضایی که محتوای آن در چارچوب مبانی اسلامی باشد. همچنین در مصوبات دیگر این شورا، سیاست‌های سامان‌دهی خدمات پیامکی ارزش افزوده و پیامک انبوه در شبکه‌های ارتباطی، تولید محتوای فضای مجازی، امنیت سایبری، تعریف و الزامات حاکم بر تحقق شبکه ملی اطلاعات و بودجه، ایجاد شبکه با قابلیت عرضه انواع خدمات امن اعم از رمزنگاری و امضای دیجیتال جهت امنیت شبکه و ایمن‌سازی، امنیت اطلاعات و تدابیر فنی جهت صیانت از شبکه‌ها و اطلاعات و به حفاظت از اطلاعات در برابر سرقت، تخریب و فریب، سیاست‌های حاکم بر برنامه‌های رایانه‌ای، حفظ حریم خصوصی اطلاعات و ارتباطات و حمایت از حقوق مصرف‌کننده مورد تأکید قرار گرفته است.

سیاست جنایی مشارکتی، اقدامات در مرحله کشف جرم، تعقیب دادرسی و اجرای حکم را دربرمی‌گیرد که با همکاری وسیع جامعه مدنی و نیروهای دولتی مانند پلیس، سازمان زندان‌ها، سازمان محیط زیست، جنگل‌بانی و ... با دستگاه قضایی انجام می‌شود. در این سیاست جنایی، برای پیشگیری از جرم و مبارزه با آن از اسباب و وسایل مختلف دولتی و غیردولتی کمک گرفته می‌شود که می‌توان برای اعمال آن، از طریق مختلف مانند فرهنگ‌سازی، آموزش، مفهوم دینی امر به معروف و نهی از منکر بهره برد. یکی از طرق نظارت بر جرائم سایبری، توسط نهادهای مدنی و اشخاص و با مشارکت مردم که می‌تواند مصداقی از امر به معروف و نهی از منکر باشد و موجب پیشگیری از جرائم سایبری شود، مربوط به نظارت بر ورودی‌ها است که سعی می‌شود از دسترسی اشخاص نفوذگر به اطلاعات مالی جلوگیری شود. این نظارت اهمیت فراوانی در حفاظت از اطلاعات مالی دارد و حفاظت دقیقی از این اطلاعات به عمل می‌آورد به گونه‌ای که حتی بسیاری از سامانه‌های نظارتی اطلاعات مربوط به تلاش‌های موفق یا ناموفق افراد در ورود به بخش‌هایی که در آن اطلاعات مالی ذخیره شده است

را ثبت می‌کنند. راه‌های گوناگونی برای کنترل ورودی‌ها وجود دارد که ساده‌ترین آن استفاده از رمز عبور در رایانه است. علاوه بر نظارت ورودی نظارت بر خروجی نیز اهمیت شایانی دارد و مکمل کنترل ورودی است. در این نوع نظارت علاوه بر اینکه تمامی راه‌های خروج اطلاعات مدنظر قرار می‌گیرد، احتمال نشت اطلاعات مالی در فضای سایبر نیز توجه می‌شود. در این سیستم کنترلی تمام اطلاعات مالی که منشأ خود را ترک می‌کنند به دو شکل هم‌زمان و غیر هم‌زمان مورد بررسی و نظارت کامل قرار می‌گیرند. در این نظارت‌ها، تمامی راهکارهای نظارتی در مورد خروج اطلاعات مالی مدنظر قرار می‌گیرد و تمامی اطلاعات مالی ذخیره شده دارای کدبندی مشخصی می‌شوند و بدین ترتیب از تمامیت آن‌ها حفاظت می‌شود که مهم‌ترین راهکار این تدبیر، استفاده از نرم‌افزار ضد پایش است که برای محافظت از اطلاعات مالی در برابر ویروس‌ها به کار می‌رود.

دیگر نوع سیاست جنایی، سیاست جنایی قضایی است. این نوع از سیاست جنایی در تصمیم‌ها و رویه‌های قضایی دادرها و دادگاه‌ها منعکس می‌شود که ابزارهایی چون حضور هیأت منصفه، مشاوران، دادرسان مردمی می‌تواند بر آن تأثیر گذارد. این نوع سیاست جنایی از میان رویه‌های مختلف قابل استنباط است که قوه قضائیه در رأس این نهادها با رویکرد پیشگیرانه اقدام به آن می‌نماید اما در کنار آن، نهادهای دیگر نیز می‌توانند با قوه قضائیه همکاری کنند. علاوه بر رویکرد پیشگیرانه قوه قضائیه در سه مرحله پیش از وقوع جرم، وقوع جرم، و پس از آنکه در اصل ۱۵۶ قانون اساسی بر آن تأکید شده است، با اتخاذ پیشگیرانه چون تأمین عدالت و رفاه اجتماعی، مبارزه با فقر و گرفتاری، تأمین امنیت اجتماعی با استفاده از سازوکارهای اربعایی و بازدارنده، حمایت از خانواده، با جلب همکاری دستگاه‌های مختلف دولتی و غیردولتی مانند مدارس، رسانه‌ها، سازمان‌های غیردولتی، تشکل‌های مردمی، پلیس و خود مردم و یا تدابیر بازپرورانه، مشاوره‌درمانی، مددکاری، کاهش عناوین کیفری، زندان‌زدایی و اعمال مجازات‌های جایگزین زندان، بازگرداندن زندانی به دامن خانواده، بازپروری زندانیان، بسترسازی برای ایجاد اشتغال در زندان، آزادی مشروط از زندان، کیفرزدایی که جزء سیاست‌های استراتژی توسعه قضایی است محقق می‌شود. مراکز بی‌شماری که در عرصه فضای سایبر فعالیت می‌کنند و در عملکرد پیشگیرانه نقش مهمی دارند که

می‌توان به مرکز ماهر (مرکز مدیریت امداد و هماهنگی عملیات رخداد) و مرکز آبا (مرکز آگاهی رسانه، پشتیبانی و امداد رایانه‌ای) و پلیس فتا اشاره کرد.

یادداشت‌ها

1. William Ford Gibson
2. Von Liszt
3. Donnedieu De Vabre
4. Mireille Delmas Marty
5. Opportunity
6. acting out
7. Firewall

کتابنامه

- احسانی مؤید، فرزانه، (۱۳۸۹)، «ورود جاسوس‌ها ممنوع»، *ماهنامه اطلاعات*، شماره ۱۲، سال یازدهم.
- اسدی، مریم، (۱۳۸۴)، «فناوری‌های امنیت اطلاعات: با یک دیدگاه طبقه‌بندی»، *علوم اطلاع‌رسانی*، دوره ۲۰، شماره ۳ و ۴، بهار و تابستان ۱۳۸۴، صص ۱۶-۱.
- باصری، علی اکبر، (۱۳۸۷)، *سیاست جنایی قضایی کودکان و نوجوانان (در حقوق داخلی و اسناد بین‌المللی)*، تهران، خرسندی.
- بیات، بهرام، و شرافتی، جعفر، و عبدی، نرگس، (۱۳۸۷)، *پیشگیری از جرم با تکیه بر رویکرد اجتماع محور (پیشگیری از جرم)*، تهران، معاونت اجتماعی ناجا (اداره کل مطالعات اجتماعی).
- پرویزی، رضا، (۱۳۸۴)، *پی‌جویی جرائم رایانه‌ای*، چاپ اول، تهران، جهان جام جم.
- جاویدنیا، جواد، (۱۳۸۸)، *جرائم تجارت الکترونیکی*، چاپ دوم، تهران، انتشارات خرسندی.
- جلالی فراهانی، امیرحسین، (۱۳۸۴)، «پیشگیری وضعی از جرائم سایبر در پرتو موازین حقوق بشر»، *فصلنامه فقه و حقوق*، سال دوم، پاییز ۱۳۸۴.
- جلالی فراهانی، امیرحسین، (۱۳۸۹)، *درآمدی بر آیین دادرسی کیفری جرائم سایبری*، چاپ اول، تهران، خرسندی.
- جلالی فراهانی، امیرحسین، (۱۳۸۸)، «نهادسازی برای پیشگیری از جرائم سایبری با نگاهی به قانون جرائم رایانه‌ای، در رویکرد چند نهادی به پیشگیری از جرم»، *مجموعه مقاله‌های ملی پیشگیری از وقوع جرم*، چاپ اول، تهران، معاونت آموزش و پیشگیری از ناجا.

- جوان جعفری، عبدالرضا، (۱۳۸۹)، «جرائم سایبر و رویکرد افتراقی حقوق کیفری»، مجله دانش و توسعه، سال هجدهم، شماره ۳۴، اسفند ۸۹.
- چاله چاله، فرشید، (۱۳۸۷)، «اصول و مبانی پیشگیری از جرم»، د/درسی، سال دوازدهم، شماره ۶۷، فروردین و اردیبهشت ۱۳۸۷.
- حسن بیگی، ابراهیم، (۱۳۸۴)، حقوق و امنیت در فضای سایبر، چاپ اول، تهران، مؤسسه مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران.
- حسینی، سید محمد، (۱۳۸۳)، سیاست جنایی (در اسلام و در جمهوری اسلامی ایران)، تهران، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت) - دانشگاه تهران.
- دانایی، نسرین، (۱۳۸۸)، رسانه‌شناسی، چاپ اول، تهران، انتشارات مبنای خرد.
- دیندار فرکوش، فیروز و صدری نیا، حسین، (۱۳۸۸)، روابط عمومی و رسانه، چاپ سوم، تهران، نشر سایه روشن.
- رشادتی، جعفر، (۱۳۸۷)، پیشگیری از جرم در قرآن کریم، تهران، دفتر تحقیقات کاربردی پلیس پیشگیری ناجا.
- سوتهیل، کیت و پیلو، مویرا، و تیلور، کلر، (۱۳۸۳)، شناخت جرم‌شناسی، ترجمه سید روح الله صدیق، تهران، دادگستر.
- عالی‌پور، حسن، (۱۳۸۳)، «جرائم مرتبط با محتوا: محتوای سیاه فناوری اطلاعات»، مجموعه مقالات همایش بررسی ابعاد حقوقی فناوری اطلاعات، تهران، خردادماه.
- عاملی، سید سعیدرضا، (۱۳۹۰)، رویکرد قضایی به آسیب‌ها، جرائم و قوانین و سیاست‌های فضای مجازی، چاپ اول، تهران، انتشارات امیرکبیر.
- عباسی، مراد، (۱۳۸۹)، «حریم خصوصی، فضای مجازی و چالش‌های پیشگیرانه فراروی ناجا»، فصلنامه علمی - ترویجی مطالعات پیشگیری از جرم، سال پنجم، شماره هفدهم، صص ۲۷-۵.
- فضلی، مهدی، (۱۳۸۸)، مسئولیت کیفری در فضای سایبر، چاپ اول، تهران، انتشارات خرسندی.
- کی نیا، مهدی، (۱۳۷۳)، مبانی جرم‌شناسی، تهران، دانشگاه تهران.
- لازرژ، کریستین، (۱۳۸۱)، درآمدی بر سیاست جنایی، ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی، تهران، میزان.

- محمد نژاد، پرویز، (۱۳۸۴)، «بررسی و شناخت سیاست جنایی و اثر آن بر نظم و امنیت اجتماعی»، اصلاح و تربیت، شماره ۳۹ (۱۲۴ پیاپی)، خرداد ماه.
- محمد نژاد، علی، (۱۳۸۵)، «خشونت رسانه‌ای»، جام جم، ۱۳۸۵/۱۱/۱۶.
- نجفی ابرندآبادی، علی حسین، (۱۳۷۸)، تقریرات درس سیاست جنایی دوره دکترای حقوق کیفری و جرم‌شناسی، تهران، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی.
- نقره کار، صالح، (۱۳۸۱)، «رسالت پیشگیری از وقوع جرم، وظیفه مدعی العموم کشور»، حمایت، ۱۳۸۱/۹/۲۱.
- نوربها، رضا، (۱۳۸۴)، «سیاست جنایی سرگردان»، تحقیقات حقوقی، شماره ۲۵ و ۲۶، بهار و تابستان ۱۳۷۸، صص ۱۰۳-۱۲۸.
- ویلیامز، ماتیو، (۱۳۹۱)، بزهکاری مجازی: بزه، انحراف و مقررات‌گذاری برخط، ترجمه امیرحسین فراهانی و محبوبه منفرد، چاپ اول، تهران، میزان.
- یزدانی زنور، هرمز، (۱۳۸۷)، «حریم خصوصی در فضای سایبر»، مجله حقوق فناوری اطلاعات و ارتباطات، شماره ۲۷.